

ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ

**ДРАГАЧЕВСКЕ БИОГРАФИЈЕ — МИЛИЋ И СИМО РАДОВИЋ
ИЗ КАОНЕ**

Опште прилике у Драгачеву крајем XVIII и почетком XIX века
и породица Радовић

Средином XVIII века, Србија је била турски погранични сандак или пашалук, запуштен и слабо насељен.

У међусобним ратовима Турске и Аустрије од 1688. до 1739. године обе стране више пута су заузимале и напуштале територију тадашње Србије, па су земља и проређено становништво остајали у тешком стању. Читаве области биле су попаљене и разорене, а преостали народ, после престанка непријатељстава, враћао се из емиграције и збегова на уништена огњишта и домове. Поред ратних последица, преживеле становнике сатирали су глад и куга.

Миром у Београду 1739. године сва Србија јужно од Саве и Дунава враћена је Турској. Обнављајући Београдски пашалук, Турска му је, због пограничног положаја, дала посебан значај. Осим царске и пашалучке војне власти, успостављен је и ранији феудално — управни систем, у коме су Турци, и даље, били господари, а

остали (Срби и сви немуслиманци) само поданици и раја. Међутим, иако су Србе мрзели као одвратне рајетине и хајдуке, турској управи они су, ипак били неопходни као царски и спахијски обвезници, који ће радити земљу и, у исто време, кулчити на друмовима и утврђењима. Стога је после 1739. године, уз прећутну амнестију и сузбијање одметника, постепено завођен ред и мир, при чему није учињено ништа што би, макар и делимично, поправило положај српског народа.

Међутим, седамдесетих година XVIII века Турска је поново улетела у ратове: најпре са Русијом (1768—1774), а затим и са Аустријом (1787—1791) — „Кочина крајина“. Као и они претходни, и овај рат са Аустријом није мимоишао подручје Београдског пашалука. При том, аустријско наступање у Србију праћено је и нападима српских хајдучких чета на Турке у унутрашњости пашалука. У току ратовања, и поред победа и пораза, погоршао се и међународни положај Аустрије, па је, најзад, њена војска повучена на Саву и Дунав, а 4. августа 1791. закључен је и мир са Турском. Овим миром Аустрија је Турској вратила целу Србију са Београдом и свим градовима на јужној страни Саве и Дунава. О аутономији и другим правима за Србе није било ни речи. Тиме су Срби изгубили све илузије да ће се ослободити од Турака уз помоћ аустријских царева.

И у последњем рату људски и материјални губици српског народа, али и муслиманског становништва у пашалуку, били су веома велики. После овог рата и само турско царство било је у озбиљној кризи. На све стране врло је од незадовољства, нереда и анархије. Увиђајући ситуацију, султан Селим III извео је извесне реформе, које су захватале и Београдски пашалук. Међутим, предузете мере нису задрале у постојеће „друштвено економске односе, а најмање су раскидале са феудализмом“.¹

Осим амнестије и забране повратка у пашалук оним Турцима који су уочи овога рата утњетавали рају, Селим III је преко београдског везира Мустафа-паше дао Србима извесне повластице у сеоској и кнежевској самоуправи, у разрезу и прикупљању пореза и у верској толеранцији. Међутим, већ 1797. године, из спољнополитичких разлога, Порта је дозволила протераним јаничарима да се врате у Србију. По повратку, они су најпре заузели своје раније читлуке, а затим, поубијали Србе који су се борили против њих. Најзад, 1801. године, ликвидирали су и самог Мустафа-пашу и завели свој режим неограниченог насиља.

„Доласком дахија (јаничара) на власт — пише др В. Стојанчевић — готово сва сеоска насеља у Србији добише своје субаше и ханџије. Слободна села претворише се у читлуке. Порези и намети увећаше се вишеструко. Сељаци изгубише слободу кретања и трговања, а дахијске власти почеше да се мешају и у њихов породични живот“.² Тако су дахијски Турци, за кратко време, натерали Србе у Београдском пашалуку на буњу, а затим и на устанак.

У оквиру локалне власти у пашалуку, после 1739. године, обновљене су и ниже административне јединице — нахије са турским апаратом у варошима, паланкама и селима. Међу нахијама у југозападној Србији била је и пожешка, са седиштем у Пожеги или, чешће, у Чачку. У саставу ове нахије налазило се и Драгачево са преко четрдесетак села, поређаних од планине Јелице ка Моравици и Западној Морави.

На југоистоку Драгачева, на око 15—20 километара од Гуче до међе са Надибром и Жичом, налазила су се и села Каона, Властељице, Милатовићи и Дубац. Ова насеља веома су стара и везују се за средњовековну Србију. О томе говоре остаци градине на Јелици („Бездан“), црквице у Каони и некадашњих путева по овим селима, али и легенде и предања. Тако је још Милан Ђ. Милићевић чуо причу да је угарски великаш Јанко Сибињанин (Хуњади) бежећи после пораза на Косову 1448. године, заноћио код једног домаћина из фамилије Кнежевића у Властељицама. Захваљујући му се на дочеку, Хуњади му је, наводно, пожелео „да му се власт никад не угаси, него да је богат и власан до века“. „Тај се човек прозове после Властељица, које име остане селу и данас.“³

У то време у Србији је владао деспод Ђурађ Бранковић, који је, према писању Ч. Мијатовића, наредио кнезу Вукоју или Вуковоју у Властељицама да Јанка ухвати и спроведе у Смедерево.⁴

О старости ових села сведоче и турски писани извори после 1459. године. Тако се у пореским дефтерима из 1476, 1528, 1540. и 1572. године помињу Канина (Каона), Миравићи (данас заселак Каоне), Вучица (сада Властељице), Горушица (Милатовићи) и Дубац. Ови дефтери бележе домове и пореске обвезнике, али дају и друге податке, драгоцене за истраживање прошлости ових места.

Међу становницима Властељица 1476. године забележен је и Вукач (Вукоје) Владеница (вероватно Властељица), а у попису из 1528. године каже се да ово село припада кнезу Радивоју, сину Вукача (Владенице),⁵ што упућује на претпоставку да је њихов предак кнез Вукоје спровео Јанка у Смедерево.

Као и села око ње, јављају се и у аустријским изворима из XVIII века. Тако су на карти аустријског капетана Епцелвица 1718. године уцртани, јужно од Јелице планине (Jelitz Gebirg) села Kaupina (Каона) и Duwaz (Дубац). Пола века доцније, 1783. године, Аустријанци бележе и Velianu (Властелице) и Dotza (Дубац).⁶

Средином и крајем XVIII века у Каони и суседним селима, као и свуда по Драгачеву, живели су углавном Срби и Турци појединци, који су били носиоци турске војне, феудалне и цивилне власти. Повремено наилазили су и Турци са стране: као путници или војници, а често и ради пљачке. О свима њима остало је у народу доста имена и сећања, писаних или запамћених.

Појешка нахија и Драгачево били су на граници према сјеничкој нахији, тј. Босанском пашалуку. Стога су у Драгачеву, ради међупашалучке контроле, постојале две карауле (стражарнице), из којих су Турци граничари контролисали караване и путнике који су из Старог Влаха ишли према Западном поморављу и Ибру и обратно. Једну од тих караула поменуо је др Ј. Ердељановић — у Доњој Краварици, недалеко од Ариља. Из ње су Турци пазили на тадашњи пут према Тијању и даље ка Чачку.⁷ Друга караула налазила се у источном делу Драгачева према Ибру — у селу Каони, где се укрштало неколико турских путева у разним правцима.

О каонској караули и путевима који су из ње контролисани постоје и неки подаци. Тако, према траговима који су пронађени „на Стрмцу у Горњем Дупцу познају се остаци неког пута који мештани називају турским.“⁸ Сматра се да је овај пут везивао планину Јавор и сјеничку нахију са долином Ибра и Карановцем (Краљевом). У Властелицама, код куће Живорада Лазовића, налазе се такође „остаци турског пута“, по казивању мештана овај пут је спајао моравску долину са Јелицом и Јавором.⁹ Најзад, у време владавине Турака један пут ишао је од Ариља и Горњокраваричке реке, излазио на Баралића брдо и Драчу код Гуче, а затим, преко Ртију и Каоне, одлазио ка Ибру.¹⁰

Ради контроле тих путева турска караула у Каони била је лоцирана на месту између данашње „Теране“ и „Песковите Равни“. То место назива се „Тајинића осоје“ — по неком Турчину Тајину, који је, крајем XVIII века, био старешина карауле. Једном приликом, по причању народа, неко је убио стражара, па је Тајин наредио да се сва шума око карауле посече и спали. Та шума је и данас, после толико прохујалог времена, кржљава и ретка.

Стражари из карауле становали су у своме шору (ханишту), у близини изворишта воде у засеоку Корићани, које и данас постоји. Тај извор се зове, по турском шору или махали, „Ма(ха)ла вода“. Остаци шора били су видљиви све до средине XIX века.¹¹

И за каонске Турке остало је у народу доста имена и других сећања. Тако је, према казивању Мила Пајовића, који је живео 90 година, турски ага или субаша у Каони „седео“ у средишњем делу села, на месту где је данас каонска црква.¹² Ту је за њега и за легалног спахију из Ужица довлачено сено и трпано у камаре.¹³ За неког Галила, који је вероватно био ханџија, памти се да је имао највећу кућу (чардаклију) у Каони. То место се зове Галилова кућина.¹⁴

Богат и силан био је Турчин Зуко у Властељицама. Вероватно је био читлук-сахибија или ага. Место где су били његови амбари зове се и данас „Амбариште“.¹⁵ Појединци мисле да су неки Станишићи његови потомци, па их називају Зуковићима. Драгољуб Кнежевић тврди да је од свога ђеда Обрада чуо да је Зуко био суров и да је за малу кривицу људе убијао. Једном приликом неки Станишић је нешто згрешио. Знајући да Зуко убија за ситницу, његове комшије дотрчале су код њега и клечећи кумили: „Немој, Зуко! Немој, Зуко!“ Од тада потомке оних који су клечали пред Зуком поспрдно називају Зуковићима.¹⁶ У Властељицама има и место „Запис“, где су Турци српску децу мерили штапом и поред очију им зарезивали да ли подлежу плаћању харача.¹⁷

У Милатовићима, колико се зна, живела су два брата Турчина: Асан и Влајин. Њихова бивша имања и данас се зову „Асаново поље“ и „Влајиновац“. Чак и садашњег власника њиховог имања мештани називају Асаном.¹⁸

С јесени спахија из Ужица долазио је у Милатовиће да купи десетак и ушуре. Његови салаша били су у пољу, поред речице Горушице, код неког Булића. У том пољу имао је и један брежуљак, насут човечјом руком, обрастао травом. Кад спахија дође, по причању старих људи, простре му се срцада — да одатле посматра шта раја ради. Ту се, око спахије, окупљало доста мушкарца и жена, који су припремали јело и доносили воду са извора „Добра вода“. После гозбе, обављане су разне игре. Спахијини људи пројаживали су добре коње и играли „џилита“. У тим играма било је Срба, који су гађали у нишан из пушака или су бацали камен с рамена.¹⁹

У Каони и околним селима Срби су живели у породичним и кућним заједницама. Српске куће биле су ретке и малобројне, грађене од прућа и лепљене блатом, са крововима од шиндре или камена. Најчешће су се налазиле на ивици шуме или у потоцима, удаљене од путева и лутајућих Турака.

Пошто су Турци (домаће аге и ужичке снахије) држали сву бољу земљу, посебно обрадиву, Срби су за себе крчили шуме и на тој земљи гајили стоку и производили мало хране.

У таквим приликама негде пред први српски устанак у Каони је било свега пет српских кућа.²⁰ Милоје — Малиша Радовић памтио је време кад јеу селу било седам кућа.²¹

Српски засеоци били су: Тимок и Мираићи, у источном делу села, и Брезје јужно од садашње цркве у Каони.

У источној Каони живели су Пајовићи, Танасковићи и Паунковићи.

Пајовићи су, по предању, у Каону дошли на око 30 година пре устанка: из Врањева код Даниловграда доселила су се четири брата: Јован, Васил, Обрад и Петар.²² По Кости Јовановићу, они су пореклом од Ђуђа из Горњег Дубца, одакле су пристигли некако у XVIII веку.²³ Према Марку Рашовићу, Пајовићи су најпре дошли у Васиљевац на Јавору, а одатле у Ђуђе у Горњем Дупцу, одакле су неки од њих сишли у Каону.²⁴ Међу четворицом браће Пајовића најмлађи је био Петар. У његовој кући, према памћењу потомака, живело је 18 чланова породице.²⁵ На старом гробљу у Тимоку постоји споменик на коме пише: „Петар Пајовић, поживе 80 година, представи се 1846. бивши кнез села Каоне 25. година“. Да је Петар био кнез каонски, има података и у Карађорђевог протоколу од јуна 1812. године.²⁶

По времену досељавања Танасковићи су старији од Пајовића. Њихов предак био је Танаско терзија, наводно пореклом Турчин, који је пришао Србима. Танаско је био повереник кнеза Петра, па га је овај, и у време устанка задржао у Каони. Танасковићи и данас живе у Каони.²⁷

У Мираићу је тада имала и једна кућа Паунковића, чији је деда као слуга дошао „однекуда са границе“.²⁸ Паунковића више нема у Каони.

У Брезју су живеле породице Радовић и Величић.

Према истраживању Косте Јовановића,²⁹ Радовићи су једна од најстаријих породица у Каони. По њему, они су постали од Кнежевића из суседног села Властелица. Међу Радовићима, међутим,

мишљења о њиховом пореклу подељена су. Већина тврди да су од Кнежевића и да је њихов родоначелник Радоје Кнежевић. Мањина — а у ове је спадао и Витомир Радовић (1887—1968): да су се Радовићи доселили из Црне Горе. Први досељеник био је Вукота, од њега је Радоје, затим Милић и Симо.³⁰

Није спорно да је постојао Радоје Кнежевић или Радоје Вукотин. Његова кућа налазила се изнад данашње куће Миша Радовића, на брду.³¹ Овај Радоје био је Милићев и Симов отац.³² Да су Милић и Симо рођена браћа, забележили су К. Н. Ненадовић и М. Ђ. Милићевић.³³ Милић је рођен 1775, а Симо 1779. године.³⁴ Међутим, постоје и подаци да је Радоје имао још деце. Тако се из Карађорђевог протокола из 1812. године види да је неки Никола из Каоне послат Совјету на испит због тога што је убио брата Милића Радовића.³⁵ И из покушаја рудничке буне 1824. године остао је податак да је Јован (Марковић) из Бреснице, један од коловођа те буне, „молио Петра, сина Васиља“, да „иде стрицу Сими Радовићу у Каону“ и позове га у буну.³⁶ Осим убијеног брата, можда тог Васиља, Милић и Симо су, према предању, имали и сестру Ружицу, која је, кажу, поседовала воденицу на Велици, која се доцније звала „радовском“.³⁷

У књизи „Трнавски мученици“ Милисав Протић тврди да су уочи Хаџи-Проданове буне 1814. године Милићева жена и деца повезани у синдире и отерани у Чачак.³⁸ Име Милићеве жене и деце није забележено. Њих је, после Милићеве предаје Турцима, чачански муселим наводно пустио да иду кући. Међутим, по књигама цркве каонске, које се воде од 1837. године, Милићевих потомака у Каони нема, што указује на претпоставку да његова жена и деца, ако су заиста ослобођени, нису поново дошли у Каону.

Симу Радовићу је 1821. године нестало мушко дете од седам или осам година.³⁹ За његову кћер Миленију записано је да је била удата за Василија Јанковића из Властељица.⁴⁰ Према памћењу у породици, Симо је имао и сина Радисава.⁴¹

Међу старе породице у Каони спадају и Величићи. Они су једног порекла са Радовићима, записао је Коста Јовановић.⁴² Њихов родоначелник, према предању, била је Велика, којој је отац дао земљу, на којој њени потомци и данас живе.⁴³ И Величићи као и Радовићи, славе Врачеве.

У суседним Властељицама најстарији су Кнежевићи. Остале породице, по предању, постале су од њих и славе Врачеве.⁴⁴ Из

ове породице, и у средњовековној Србији, и за време владавине Турака, непрестано су бивали кнезови.⁴⁵

Крајем XVIII и почетком XIX века сви Кнежевићи су живели у једној кућној задрузи која је бројала 52 члана. Старешина куће била је баба Неранца. Кад Турци наиђу, чељад и стока су склањани, а у кући је само она остајала.⁴⁶

МИЛИЋЕВО БЕКСТВО У ХАЈДУКЕ

У турском времену, посебно од кад су дахије загосподариле Србијом, због зулума и насиља, увек је било појединаца који су зазирали од Турака и прикривали се, или су се пак, у страху од казне, одметали у шуму.

Један такав случај, највероватније у време дахија, догодио се у Милатовићима и везан је за одлазак Милића Радовића у хајдуке. То је истинит догађај, који се временом претворио у легенду. Наиме, према ономе што је чуо и забележио Милан Ђ. Милићевић, „једном приликом дођу у село Милатовиће Турци Ужичани као спахије драгачевске и ту се приметне игра скакањем. Милић (Радовић) њих све надскочи. Узму се бацати камена, а Милић их и камена све надбаци. Турцима буде криво, па навале на њега. Отац његов, бојећи се за сина, стане их развађати и сина кривити. Милић тргне пиштољ, те скреше и рани једног Турчина, али обрани и оца свога у велики прст од ноге. Одатле побегне у хајдуке“.

О овом догађају слично је писао и К. Н. Ненадовић.⁴⁷ Оно што је записао још 1876. године, М. Ђ. Милићевић је поновио и у Поменику.⁴⁸ Знатно после тога ову причу поновио је и Милисав Д. Протић, с тим што је додао име драгачевског спахије, Хасан-бега Прајића, за чији је рачун купљен десетак. Одметнувши се у гору, Милић Радовић је рекао „да му је шума мати“.⁴⁹ Међутим, у најновије време, ова прича добила је нешто другачију садржину: „Драгачевац Милић Радовић беше гороломна људина, и њега се Турци веома бојаху. Упадне он једном с братом Симом у крчму и с врата викну: „Напоље, Турци“. Поднапитим Турцима дах се пресече и намах изиђу из меане. Ал се напољу постиде па изазову Милића да се надмећу у скоку и бацању камена с рамена. Понадаше се лукави Турци да ће га тако изморити, потом ласно савладати.

Милић пристане те их на ливади код крчме све надскочи и надбаци. Турцима прекипе са толике срамоте и насрну на делију. Он

првога тресну о ледину. У тај мах наиђе Милићев отац и поита да их растави. Но Милић трже кубуре и обори оба Турчина. Кад шћаше и трећег, што му се прикраде с леђа, неотице обрани оца. Видеше Турци да ће изгинути па у бег. Милић онда рече брату Сими: Ти пази оца, ја одох у шуму. Истом сакупи чету и стане четовати где год стиже удараше на Турке и за мало постаде на гласу хајдук.⁵⁰

Хајдуковао је у исто време и неки Кара Павле или Павле Милинковић из Горњег Дубца. За њега се зна „да је предводио једну чету Драгачеваца, махом људи из Дубца и да са том својом четом није долазио кући 2—3 године.“⁵¹ Према запису на његовом споменику, „живео је 70 година, а умро 1848“,⁵² што значи да је рођен у Милићево време — око 1778. године.

Одметнувши се у гору, Милић Радовић је око себе прикупио око 35 људи. Да ли су сви били из овог краја, не зна се. Неки су били и са коњима.⁵³

У ДОГАЂАЈИМА И БОРБАМА ОД 1804. ДО 1813. ГОДИНЕ

Стање у Србији у годинама пред устанак било је такво да се дахијско дивљање и све суровија експлоатација нису могли да трпе. Стога су људи, осим тужби и жалби султану, увелико припремали и оружани отпор дахијској власти. Међутим, тек крајем 1803. године дахије су добиле поруку од султана „да се зулума окане, иначе ће дићи на њих војску“.⁵⁴ Кад ово дознају, дахије тајно одлуче „да све кнезове народне и друге виђеније Србе исеку, па онда и оружје од народа покупе“.⁵⁵ Затим њихове војне потере „зађу по Србији и стану сећи све дојакошње кнезове и знатније људе по народу“.⁵⁶

Сеча Срба трајала је од децембра 1803. до фебруара 1804. Рачуна се да је број жртава „био од 70 до 150“.⁵⁷ Људи су били на опрезу, па су многи успели да избегну погибију. Сали-ага је јурио и Лазара Мутапа из Прислонице, али је овај умакао.⁵⁸ Сечу је избегао и кнез из Каоне Петар Пајовић, у кога су Турци сумњали да је ишао преко Саве за џебану. Пошавши за Петра, дахијски Турци из Тијања успут су наишли на хајдуке, припуцали се са њима и вратили се необављена посла.⁵⁹

Глас о погубљењима и сечи виђенијих људи, према сећању Јанићија Ђурића, „лукао је као гром по целој Србији“.⁶⁰ Појединци су све више са оружјем замицали у шуме и забаченија места. Од

одметника и хајдука убрзо су настале и прве устаничке чете. У фебруару 1804. године, на народном збору у Орашцу, одлучено је да се удари на дахије, њихове субаше и ханџије по селима. Изабран је и Карађорђе Петровић за вођу буне — устанка. Већ следећих дана планули су ханови и чардаци, а затим су започели и оружани напади и на турска упоришта у варошима.

У марту „Срби ударе на Рудник, запале га и Турке у њему побију и рашћерају”.⁶¹ Сали-ага, руднички муселим, једва је умакао у Пожегу. У априлу изведен је и први напад на Турке у Чачку.⁶² Међу устаницима који су гонили Сали-агу и ударили на чачанске Турке били су и Драгачевци.⁶³

Пламен шумадијских и рудничких ханова и чардака стигао је и до узаврелог Драгачева. Према предању, које су забележили Јован Ердељановић, Радован М. Маринковић, Раде Јованчевић и неки други, већ у априлу разорени су ханови у Грабу и Негришорима. Устаници су запалили и чардаке тијанског и зеочког аге. Рогачки спахија Бечебица побегао је у Ужице.⁶⁴

На челу устаничког Драгачева нашао се прота гучки Милутин Илић са синовима кнезом Ђоком и попом Милованом. Проти су одмах пришли и хајдуци Новак Бошковић — Петковић из Горачића, Милић Радовић из Каоне, Вујо Бјелокаменац из Котраже, и многи други. Са протом су били и кнезови Христивоје из Миросаљаца, Филип Тајсић из Пухова, Максим Јанковић из Зеока, Радован Томашевић из Краварице, Петар Пајовић из Каоне. У протине чете ушле су и народне четовође Дмитар Недељковић из Вирова, Врано из Миросаљаца, Петар Јаћимовић из Виче, Симо Кнежевић из Властељица и неки други.

Напуштајући шуму у пролеће 1804. Милић Радовић је најпре прикупио људе који су имали скривено оружје. Затим су ударили на домаће Турке. Први напад изведен је на Турке у караули код „Мале воде“ у Каони. Турци су побегли. У том нападу са Милићем и његовим хајдуцима били су и кнез Петар Пајовић и неки Шкрбац, чији су потомци Павловићи у Каони.⁶⁵ Најзад, протерали су и неколико Турака путника из Сјенице, који су се затекли на „Таборишту“, у близини карауле. Остали Турци из Каоне и околних села, посебно они који су били рђави према раји (Зуко из Властељица, Асан из Милатовића), побегли су сами, не чекајући да им Срби пуцају у леђа. Насупрот њима, „добре Турке“, као што су били Танаско терзија из Каоне и Влајин из Милатовића, устаници нису дирани.⁶⁶

Пошто је Драгачево очишћено од локалних Турака, Милић и Симо са својим људима „тукли су се свуда, где су ударали Драгачевци“.⁶⁷ Другим речима, „где год је прота (Гучанин) са Турцима бојак био, ту је и Милић са Симом противу Турака се борио“ — закључује К. Н. Ненадовић.⁶⁸

Крајем 1804. године само три нахије у југозападној Србији (део чачанске, изузев Драгачева, ужичка и соколска) нису још биле под влашћу устаника. Преостали Турци прибравили су се у Карановцу (Краљевицу), Ужицу и Соколу и ту се утврдили, очекујући помоћ из Босне и Румелије. Из тих места „излазили су и у околна села, чинећи свакојаке зулуме као и пре“.⁶⁹ Стога је на устаничкој скупштини у Пећанима, у мају 1805. године, одлучено да се и ове нахије очисте у целости од Турака. Међутим, још пре скупштине, на Благовести 1805. године, Лазар Мутап и Милић Дринчић натерали су чачанске Турке да побегну у Карановац и Ужице.⁷⁰ Затим је, после дужих окршаја, на Петровдан, 12. јула, од Турака био очишћен и Карановац. Драгачевска војска прете Милутина држала је бусију (положај) на десној страни Ибра. Најзад, да би се предухитрио долазак помоћи из Босне, на Илиндан, 2. августа, дошло је и до устаничког похода на Ужице. Прота гучански са Драгачевцима нападао је са југа од Забучја.⁷¹ У свим овим бојевима, „под протом Гучанином били су: Новичић из Горачића, Милић из Каоне, Илија из Самаила и Ђока, син протин.“⁷²

Почетком 1806. године чачанска нахија, са варошима Чачак, Пожега и Карановац, била је без Турака. На граници према Новом Пазару и Сјеници, на путевима и пролазима према Ибру, Моравици и Западној Морави ископани су шанчеви, у којима су се налазиле устаничке посаде. Најближи Ибру и Чемерну, куда је водио пут из Сјенице према Карановцу, био је шанац на Боровој страни, изнад села Горњи Дубац. Овај шанац су чували Милић и Симо Радовић са својим земљацима.⁷³ Шанац на Лишанској коси чувао је Новачић, а мало даље, на Радаљевској градини, Вујо Милинковић Бјелокаменац.⁷⁴

Према одлуци смедеревске скупштине, у пролеће 1806. године, југозападна устаничка војска пошла је уз Ибар према Дежеви и Новом Пазару, као и према Новој Вароши и Вишеграду. Прву групацију водио је Радич Петровић, а другу Милан Обреновић из Бруснице. Њихов задатак био је да „уздигну тамошње Србе и да пазе на Старовлашке Турке.“⁷⁵

У Милановој војсци, према познатим подацима, били су и Драгачевци. Они су на планинама Мучњу и Јавору подигли шанчеве Катићи и Деретин и са нешто војске у њима прота Милутин и Новачић сметали су напредовање Турака.⁷⁶ Међу њима, по причању Петра Јокића, био је и Милић Радовић из Каоне.⁷⁷ Епитафи са споменика доказују да је, у једном окршају на брду Вилови код Нове Вароши, погинуло и неколико Драгачеваца.⁷⁸

Међутим, негде око Цвети, како је писао Вук Караџић, Сулејман-паша Скопљак сузбије Србе под Радичем Петровићем и запали манастир Студеницу.⁷⁹ Затим је Скопљак, по наредби босанског везира, кренуо према Дрини — и на устанике под Миланом Обреновићем. Силазећи са Јавора у долину Моравице, Сулејман-паша је хтео да запали и ариљску цркву. На Радаљевској градини дочекао га је Милан Обреновић са нешто Рудничана и Драгачеваца и потукао се са њим. У оштром окршају, и поред отпора Срба, надмоћнији Скопљак продро је у Ариље, а затим и у ужичку нахију.⁸⁰ Овде су погинули и Драгачевци кнез Христивоје из Миросаљаца и буљубаша Дмитар (Недељковић) из Вирова.⁸¹

По одласку Скопљакове војске за Босну, „прота Милутин, Новак из Горачића и Милић из Каоне држали су и даље шанчеве од Мучња до Голије.“⁸²

У лето исте године некакав Орд-ага прикупи у Сарајеву преко 1.000 Турака, упути се ка Ужицу, а одатле, са Турцима Ужичанима „дођу у село Лопаш недалеко од Пожеге“. Ту их сусретне прота Милутин са Новаком Бошковићем (Новачићем), Милићом Радовићем из Каоне и кнезом Максимом и потуку се. Бој је трајао други и трећи дан Тројица (21. и 22. маја по старом календару). Кад је у боју погинуо Орд-ага, Турци су почели да беже, а Срби их гонили до Ужица.⁸³

Бој на Лопашу опеван је и у народној поезији. У овој песми, поред поменутих старешина, помињу се још и буљубаша Рано или Врано, пратилац проте Милутина, и Кара Павле (Милинковић), хајдук из Дубца, који су Орд-агу чекали на Морави. Иако га песма не наводи, у овом боју учествовао је и народни четовођа Симо Кнежевић из Властелица. За њега се прича да је тада од Турака задобио синију (софру) од бакра на ногарима и „мечку“ (гвожђе за печење бравчади на ватри) и донео кући, где су чувани у породици Кнежевић.⁸⁴

Устанике из других крајева, уколико их је било у овом боју, песма не опева. Тако у песми, коју је објавио М. Ђ. Милићевић,

народни певач помиње, „и кнез Максима храбра“.⁸⁶ У песми се, међутим, ближе не говори о коме се Максиму ради. Миленко Вукићевић, како смо већ навели, сматра да се под тим именом подразумева старовлашки кнез Максим Рашковић, који се у то време, после повлачења од Нове Вароши био склонио у Драгачево. Насупрот њему, по тексту песме који су прибележили Никола Стојић и Драгослав Девић, ради се о зеочком кнезу Максиму Јанковићу Амици.⁸⁶

Година 1806. донела је многе битке српских устаника са Турцима, па и оним царским. Једна од највећих, почетком августа, збила се на Мишару крај Шапца. После победе на Мишару, Срби су припремили напад и на сам Београд. Освајање Београда започело је, почетком децембра, јуришом устаника на варошки део града. У борби прста у прса Срби су заузели све капије и сатерали Турке из вароши у тврђаву на Калемегдану.

Најжешћи турски отпор био је на Стамбол-капији. Описујући борбу Милан Ђ. Милићевић пише и о подвигу Милића Радовића: „Прича се да је 1806. године са неколико друга упао у Стамбол капију и растерао Турке из ње“.⁸⁷ Нешто касније, у Поменику Милићевић додаје и неке детаље: „Године 1806. кад је опсађиван Београд, Карађорђе нареди да се по логору лагано пропита: има ли у војсци јунака који би растерао Турке са тврде Стамбол капије и отвори је српској војсци. Дође му Милић Радовић из Каоне и рекне: господару, утишај за неко време војску што се боље може, па ћу ја огледати да растерам Турке с капије и да је отворим. Карађорђе то одобри. Милић нареди те се донесу розге које се невиђено усправе у шанац, те се он онда ноћу лагано са својим одабраним друговима испење на шанац, упадне унутра међу Турке, неке поубија, неке обрани, а неке преплаши и растера, отвори капију, изиђе кроз њу и дође у српски стан“.⁸⁸ За овај подвиг, кажу, Карађорђе је Милића Радовића поставио за војводу у горњем делу Драгачева.⁸⁹ У нападу на Београд, учествовало је и десетак Драгачеваца из коњице проте Милутина Илића.⁹⁰

Крајем 1806. и почетком 1807. године делови босанских Турака „успели су да продру и у само Ужице“.⁹¹ Због тога је скупштина старешина у Београду, у марту, решила да Милан Обреновић и Мазар Мутап иду са Западноморавцима и Рудничанима према Ужицу и Вишеграду. Њихов задатак је био да ископају и утврде више шанчева од Сокола до Нове Вароши, и да, по други пут, истерају Турке из Ужица. Међу ископаним шанчевима „наглавнији су били

на Пониквама, Кремшима, Таламбасу и Торнику“.⁹² Поникве су брдо, западно од Ужица, где су била два шанца, која су пресецала пролаз од Дрине и Вишеграда ка Ужицу.⁹³ У једном шанцу био је најпре Лазар Мутап, а у другом Петар Јокић.⁹⁴ Међутим, крајем маја 1807. године, по наређењу Карађорђевог, Мутап је, са својом коњицом, отишао у источну Србију (Крајину), а у његовом шанцу остао је само прота Милутин Гучанин са Драгачевцима.⁹⁵

Овде је, потом, дошло и до „боја на Пониквама“. Према казивањима учесника, сакупљених 1841. године, прота драгачевски је са 2.000 Срба дочекао и разбио Ђул-бега и Мехмед-бега, који су имали под својом командом око 1.800 Турака.⁹⁶ Ове податке понављају и Милан Ђ. Милићевић и К. Н. Ненадовић.⁹⁷ Петар Радовановић и К. Н. Ненадовић везују ову битку за 1806. годину, тј. после боја на Лопашу, док Милићевић само каже да је то било „једном приликом“. Најпоузданији податак, међутим, потиче из аустријских извора тога времена. У једном извештају из Земуна пуковник Ф. Перш јавља да су Срби разбили Турке који су долазили као помоћ Ужицу. Турке је предводио Ђул-бег (Tuull beg)⁹⁸ Овај извештај писан је у лето 1807. године, тј. у време тромесечне опсаде Ужица, које се Србима предало тек на Петровдан, 12. јула 1807. године.⁹⁹

У овом боју, по свему судећи, са протом Милутином била су и браћа Радовићи.

У августу 1807. године дошло је до руско-турског примирја у Слобозији. Овим миром Срби нису били обухваћени. Међутим, све до краја 1807. и целе 1808. године Турци су прећутно мировали на границама устаничке Србије. У таквој ситуацији, Срби су већином били код својих кућа опорављајући се од ратних разарања и тегоба из 1806. године. Само извештај број војника, по сменама, боравио је у пограничним шанчевима и стражама.

У пролеће 1809. године Турска је обновила рат са Русијом, због чега су Руси позвали и Србе да ударе на околне Турке. Према ратном плану, који је потом остварен, део устаничке војске, предвођен Карађорђем и Миланом Обреновићем, кренуо је у Стари Влах. До половине јуна устаници су „завладали Сјеницом, Новом Вароши и варошким делом Новог Пазара, допирући до Пријепоља и Бијелог Поља“.¹⁰⁰

У српској војсци „која је у априлу и мају освојила Сјеницу и Нову Варош били су и Драгачевци“.¹⁰¹ Драгачевце на Сјеници помиње и један запис на минеју у Тијанској цркви: „Сеј минеј задоби Никола Благович, житељ пу(х)овски... на Сеници кад су

под владом Карађорђа воевали“.¹⁰² О учешћу Драгачеваца у ослобођењу Нове Вароши говоре писма прота Милутина од 7. маја и самог Карађорђа од 14. маја 1809. године, упућена Антонију Пљакићу код Новог Пазара. Тако прота јавља Пљакићу „да су Варош (Нову) примили и до Припоља близу страже поставили“, а Карађорђе му пише да је „и Драгачево одредио да иде на Бијело поље“.¹⁰³

У време кад је Карађорђе на путу од Сјенице за Београд свратио у Чачак, о чему говори једно његово писмо,¹⁰⁴ према предању, он је заноћио у Каони, у кући Милића и Сима Радовића. Земљани лонац, у коме је спремано јело за војда и пратњу, чуван је у Радовићима све до другог светског рата.¹⁰⁵

Крајем јуна 1809. године, због Синђелићевог пораза код Ниша, Карађорђе је морао да напусти опсаду тврђаве у Новом Пазару. Због тога је шумадијски део војске одвео са собом, а устаницима из пожешке и ужичке нахије наредио да се повуку „од Сјенице и Нове Вароши на Јавор планину“.¹⁰⁶ Драгачевце у Новој Вароши помиње и Нићифор Нинковић: „Дођемо у Нову Варош. Ту је био прота из Гуче, војвода с његовом војском. Ту се чува(ла) граница од Турака. Одатле дођемо на Јавор па на Деретин... (изнад Кушића). Дуго времена нема сраженија (боја), па прота из Гуче и кнез Максим (Рашковић) оду својим кућама“.¹⁰⁷ У исто време, повлачећи се према Златибору, Милош Обреновић је на брду Кукутници изнад Ариља имао оштар сукоб са Турцима Сулејман-паше Скопљака. У овом боју, осим Рудничана и Ужичана, учествовао је и Новачић из Драгачева (Горачића).¹⁰⁸

У 1810. години, Руси су нешто одлучније ратовали са Турцима. Помажући Русе српска устаничка војска била је распоређена на границама Србије. Тако су „чете чачанско-карановачке нахије и Драгачева поселе планине и кланце од Сјенице до Крушевца. Било их је око 6.000 момака са 10 тонова“.¹⁰⁹ Међутим, у августу 1810. године, по позиву Карађорђевог, мобилисана је војска из више нахија, па су и Драгачевци упућени према Крушевцу. Наиме, у том тренутку, Турци су Делиград оставили по страни и свој главни напад усмерили на Србе код Јасике. Јасика је село на левој обали Западне Мораве, удаљено четири километра од Крушевца. Ту је још 1808. године руски мајор Грамберг, обилазећи Србију, забележио да има шанац за 200 људи на самој Морави.¹¹⁰ Турци су из Крушевца изненада ударили на Србе у јасичком шанцу и заузели га, али су се вратили натраг у главни логор.¹¹¹ Кад су, међутим, опазили да се Срби прикупљају на Јасици, „поново налете на ша-

нац, али их овог пута Срби уз помоћ Руса узбију натраг“. Овде, на Јасици, „погине и Симо Кнежевић из села Властељице драгачевске“.¹¹²

Са Јасике српско-руско војска повукла се на повољније положаје у Варваринском пољу. Ту је већ 18. и 22. септембра дошло до велике борбе Срба и Руса са Турцима Хуршид-паше. У овом боју био је и Лазар Мутап са Чачанима и Драгачевцима.¹¹³ Осим Варварина, нешто касније, Срби и нешто Руса имали су и „тешку баталију“ (битку) код Лознице.

У току 1811. године, већ у јануару, сазвана је велика народна скупштина у Београду. На њој је, поред Карађорђа и чланова Совјета, присуствовало још 66 људи (војвода, кнезова и других виђенијих вођа) из свих крајева Србије.¹¹⁴ Из Драгачева су били Новак Бошковић-Петковић и Милић Радовић.¹¹⁵ После решавања текућих војних и политичких питања, скупштина је, на предлог, Карађорђа и Совјета, потврдила и поставила војводе и нахијско — кнежинске старешине.

За војводе драгачевске потврђени су прота Милутин Илић — Гучанин, његов старији син, Ђорђе Протић из Гуче, Милић Радовић из Каоне и Новак Бошковић — Петковић (Новачић из Горачића). Именованим старешинама издате су и дипломе, које су потписивали врховни вожд Карађорђе и почитељ воени Младен Миловановић. У протиној дипломи, коју је објавио Милан Ђ. Милићевић, набројано је 27 насеља, укључујући Гучу и Пожегу, којима ће прота „комендирати“.¹¹⁶ Остала насеља у средњем и горњем Драгачеву, која нису поменута у тој дипломи, припадала су Новаку из Горачића и Милићу Радовићу из Каоне. Претпоставља се да су Милићу Радовићу припали: Каона, Властељице, Милатовићи, Горњи и Доњи Дубац, Брезовице и Вича, а можда и Луке и Осоница.

Према дипломи, проти Милутину је наложено: „Ти ћеш селима комендирати и рачуне од свашта давати а у договору са господаром Новаком и Милићем Радовићем“. Затим су он Новак и Милић Радовић обавезни „да изаберу од нахије два ил' три кмета за судије у магистрату Карановац, да уреде мезулаге (поште) у Карановцу, Трстенику, Гучи и Пожези, да у сваком селу пограде кошеве и амбаре за десетак“ и, најзад, „за свашта да јављају Совјету и Карађорђу како за зло тако и за добро“.¹¹⁷

Средином 1811. године, из војних разлога, Карађорђе и Совјет актом од 1. јуна, међу „воеводе кои ће бити под командом Милоша Обреновића“ назначују и „Ђорђа Протића, Новака бимбашу

и Милића Радовића“. „Свакоме по башка од њих заповеда се да Милоша слушају у свему и све што им треба од њега да ишту“.¹¹⁸ Овом наредбом није био обухваћен прота Милутин, јер је већ „био стар и слаб“.¹¹⁹

У 1812. години неке војводе и старешине одузимале су од народа више него што су захтевале потребе и могућности. Понегде је било и отимања „туђих њива и ливада, а и земаља које су биле турске“.¹²⁰ Да би сузбили ове појаве, Карађорђе и Совјет реаговали су брзо и одлучно, а често и оштро. Извесне старешине смењиване су или упућене Великом суду на испитивање и суђење. У исто време било је и других проблема које су највиши устанички органи морали решавати. Тако се из Карађорђевог протокола од јуна 1812. види да је извесни Никола из Каоне убио брата војводе Милића Радовића. Због тога је магистрат у Карановцу осудио тога Николу на смрт и, потом, цео предмет и сведока Радивоја из Каоне послао великом суду у Београд на коначну одлуку. Велики суд је потврдио ову одлуку и предао је Карађорђу на извршење. Међутим, по његовом протоколу „писато је Совјету... и препоручено да га (убицу) у апсу држе до даљега провиђенија и сабора када буде времена да се састану старешине“.¹²¹

У лето 1812. године, писано је из Совјета карановачком магистрату да зовну Петра Пајовића из Каоне, да извиди дело и тужбу двојице дошљака из Каоне које, је Пајовић угњетавао. Петар се, изгледа, није одазвао овом позиву, па је писано карановачком војводи Антонију Пљакићу да га „увати и пошаље у Тополу са довуцијама“ (тужитељима). Из другог акта види се да је Пљакићу наређено да Пајовића пошаље везанаог, али и она два сиромаша који су Пајовића тужили. Милићу Радовићу писано је, да дође у Тополу и доведе она два дошљака који туже Пајовића.¹²² Из Карађорђевог протокола види се и да је пред карановачким магистратом извршена расправа, и суочење, између Милића Радовића и Дмитра Старовлашанина.¹²³

Све угроженија од Наполеона, који се са 600 до 800 хиљада војника кретао према њеним границама, Русија је већ 28. маја 1812. закључила са Турцима мировни уговор у Букурешту. Овим уговором, иако Срби у томе нису учествовали, Турцима је признато право да окупирају устаничку Србију, а Порта је само пристала да Србима обећа амнестију и извесну локалну самоуправу.

Сазнавши за то, на скуповима народа и старешина у Тополи, крајем јула, и на Калипољу код Враћевшнице, крајем августа,

устаничка Србија није пристајала на VIII тачку Букурештанског мира. И на скупштини свих војвода у Крагујевцу, у јануару 1813. године, није прихваћено да се српски народ мирно препусти турској реокупацији. У исто време, за сваки случај, распоређена је и војска на границама. У југозападној Србији „од Сокола до Мучња командант је био Милош Обреновић, а од Мучња до Ибра и према Новом Пазару Антоније Пљакић“.¹²⁴

У мају 1813. године дошло је и до промена у главном командовању. Карађорђе и Совјет наредили су „да како Ђока (Протић) и Новак (Бошковић-Петковић), тако и Милић Радовић буду под старешинством Антонија Пљакића и ништа без његовог знања да не изврше“.¹²⁵

Затим је наређено да „Ђока Протић одмах скупи 300 војника добрих и с њима да иде у Београд да чува стражу на месец дана а када изиђе месец дана, да скупе Новак и Милић 300 војника и да иду да замене Ђорђа у Београду. Један од њих двојице да буде свата са својим војницима у Београду а за време војне да буде у Београду на стражи...“.¹²⁶

За то време, крајем јуна, Пљакић је именован и за „главнокомандујућег на фронту од Моравице до Топољака“ (на Јужној Морави). Том приликом послато му је и 20 товара цебане, од чега Радовићу пет товара (пушчане) и Новаку, такође пет товара.¹²⁷

Русија се још тукла са Наполеоном код Лајпцига, кад су три турске војске (румелијско-албанска, видинско-подунавска и босанска) кренуле на Србију. Све ове војске, „рачунало се да имају од 60 до 80 хиљада добро наоружаних Турака“¹²⁸ Међутим, српских војника, према Карађорђевој рачуници, било је око 53.000, док Вук Караџић тврди да Срба под оружјем, у лето 1813. године, није било више од 35.000.¹²⁹ Средином јула, Карађорђе шаље „абер“ (глас) да је „војна“ (рат), а затим наређује Пљакићу да са војском иде ка Делиграду. Тамо је кренуо и Новачић са Драгачевцима.¹³⁰

Већ крајем јула Турци из Босне прелазе Дрину, а седам дана касније ударају и од Видина и Ниша. „Срби су се борили добро 1813. године — пише др Васа Чубриловић — и на Тимоку, и на Морави и на Дрини... Борили су се јуначки и пожртвовано на Делиграду, код Неготина и на Засавици“.¹³¹ Међутим, због велике надмоћи турске силе, оружани отпор устаника убрзо је сломљен. Пљакићеви борци, укључујући и Драгачевце, одложили су пушке међу последњима.

О отпору Драгачеваца 1813. сведоче и неки историјски извори и записи. У шанцу на Пландишту код села Мозгова недалеко од Де-

лиграда, око 19. августа, погинуо је и Новачић са још 70 Срба.¹³² Из овог шанца искочио је и спасао се Петар Јоксимовић из Горачића.¹³³ Неке рањене Драгачевце према предању, кући је вратио Петар Петковић из Горачића.¹³⁴ Нешто касније, Драгачевци су се тукли и у седамнаестодневном боју на Засавици код реке Саве. О томе говори натпис код цркве у Прилипцу: „Овде почива Спасоје Јокровљевић, житељ прилипачки, звани „Добро“, бранитељ на Засавици“.¹³⁵

После уласка у Београд 5/17. октобра 1813. турска војска запосела је и Шабац, Смедерево и друге градове и шанчеве у северној Србији. Крајем октобра, без отпора, Турци су ушли и у Карановац, Чачак и Ужице. Према писању Јоакима Вујића, „Карановац, седиште Пљакића, сав је у пламен преобращен...“.¹³⁶ Међутим, до потпуног запоседања Овчарско-кабларске клисуре, Драгачева и других брдско-планинских предела дошло је тек почетком зиме.¹³⁷ Војводе драгачевске, прота Милутин и његов син Ђоко Протић склонили су се у шуме и манастире Овчара, док је Милић Радовић из Каоне поново отишао у хајдуке на Елдовишту и Боровој страни.¹³⁸

МИЛИЋЕВА СМРТ

Године 1814, јануара 14/26, у овчарском манастиру Тројице, где је био прикривен, умро је војвода драгачевски прота Милутин Илић.¹³⁹ После очеве смрти, Турцима се предао и његов син Ђоко Протић. Турци то прихвате и потврде га за кнеза у Драгачеву.¹⁴⁰

Међутим, Турци у њега, и даље, нису имали поверење. Већ у фебруару 1814. Сулејман-паша позове све кнезове, па и Ђоку Протића у Београд ради разреза пореза и кулука. Кад је видео да Протић и још неки кнезови нису дошли, паша нареди да се „сви доведу, иначе ће погубити главе“.¹⁴¹ У мају су Турци у Чачку китили коље и бедеме српским главама. Један од погубљених био је и „Јован Кличанин, рођен у селу Церови, драгачевској“.¹⁴²

Почетком септембра 1814. године, према предању, чачански мусџлим Латиф-ага „добрио је абер (глас) да Драгачево не мирује, јер кнез Ђока не стишава народ и ако се клео да ће народ мировати а онај паксијан (несретник) каонски Милић Радовић стално потпаљује са хајдучким четата“.¹⁴³ Зато је Латиф позвао Протића, Аврама Лукића и Хаџи Продана да, заједно са њим и његовом пратњом, крену у горње Драгачево. Кад су, успут, на врху Рајачког

виса, застали да се одморе, Латиф је рекао: „Ако приволимо Милића да се преда, тебе ћу, кнеже Ђоко, поставити војводом и над горњим Драгачевом“. „Нема од тога ништа — прихватио је Протић — јер нема тога ко ће Милића наћи по овим планинама. Ово је њему други пут да оде у хајдуке, а хајдук се тешко предаје“.

Изненадни долазак познатих кнезова са непознатим Турчином и пратњом у Каону, Милићевој кући, узнемирио је старог Радоја и његове укућане. Кнез Ђока Протић је упитао Милићевог оца: „Где ти је Милић, Радоје“. „Не знам, каже. Од како ова злокобна чума (куга) отпоче, њега једног дана само нестало“ — одговорио је уплашени старац. Латиф је тада наредио да повежу жену и децу Милићеву у синцире и да их воде у Чачак. Када су момци извршили наређење, Латиф је рекао Радоју: „Чуј, матори, ако ми Милића не пошаљеш у Чачак, твоја снаха и унучад одоше за Београд пешкеш (поклон) везиру. Унуцима твојим везир ће заштитити Стамбол-капију коју је Милић једном баталио. Ако ми се Милић преда, ништа им бити неће“. Писка деце и плач њихове мајке, која је једно дете носила у наручју, омекшали су нешто срце Латифово, па је довикнуо спроводницима: „Чим се Милић јави и преда у Чачку, прије мога доласка, жену и децу пустите кући, а њега држите до мога доласка да ми се закуне на верност“.

„Ноћ се полако навлачила кад Милић залупи на врата: бабо, што су ти врата од куће отворена? — Данас су Турци отерали оно што ми је најмилије. Кога имам више да заклапам. Нас два гроба оставише, а твоју децу и жену у синцирима одведоше у Чачак. Тебе траже на веру да одеш, па њих да пусте... Кад то саслуша, Милић се окрете и нестало у помрчини“.

Према овом предању, Латиф је, са пратњом и кнезовима, из Каоне сишао у Лазац и ту заноћио, у Миладиновићима. Исте ноћи Хаџи-Продан се искрао од Латифа и отишао у Трnavу. Ту је су-традан 14/26. септембра 1814. године, по жељи окупљеног народа, на брду Илијак, прогласио нову буну на Турке.¹⁴³

Шта се даље десило с Милићем Радовићем?

„Кад се утиша и потули Хаџи Проданова названа буна — пише С. М. Сарајлија — која је Србе и до триста мртвијех глава станула, посјечених и пропадших... а Турцима толико ужаса и бриге задала... овако се догоди са бившим Карађорђевићем војводом Драгачева, који се звао по имену Милић Радовић из села Каоне... И њега Ђекаја паша у Чачак дозове и како и многе друге метне у синцир и одведе у Београд.“¹⁴⁴

Слично казују и каснији историчари — Милан Ђ. Милићевић и К. Н. Ненадовић:

„Букне Хаџи Проданова буна и Милић полети да се поново бори. Буну Турци угуше али заробе Милићеву жену и децу... Затим Милић сиђе у Чачак и преда се Турцима само да они пусте жену и децу његову. И одиста, Турци му породицу пусте а њега окују и одведу у Београд, где га баце у тамницу“.¹⁴⁵

„Кад Хаџи Продан устане против Турака... руднички муселим Ашин бег... одмах с кнезом Милошем (Обреновићем) дође у Чачак. Ту неке Србе главне домаме и поватају, између којих је био и војвода Милић“.¹⁴⁶

С. М. Сарајлија тврди да се Милић предао Ђеџаја-паши (помоћнику Сулејман-паше), а К. Н. Ненадовић мисли да су га домамили и ухватили Ашин-бег и кнез Милош. Међутим, предање Милићеву предају Турцима повезује са Латиф-агом и његовом отмицом жене и деце Милићеве. Наиме, Латиф је из Ласца, побегао у Карановац, али, видећи да буна у Трнави није успела, врати се у Чачак. Ту му се Милић преда, а Латиф, наводно, испуни обећање и пусти Милићеву жену и децу. Кад они кренуше пут Каоне, Турци Милића вежу у ланце и баце у тамницу.¹⁴⁷

За Милићево тамновање сазнало се и ван Србије. Из Земуна, почетком марта 1815. године, архимандрит Мелентије Никшић јавио је проти Матеји Ненадовићу у Беч: „И Радовића Милића, војводу драгачевског, јесу уватили и довели у Београд“.¹⁴⁸

Шта је било с Милићем у Београду?

Према С. М. Сарајлији, „баш ту у Београду, где се спасенију своје не надаше, (Милић) се спасе чрез једног Турчина, старог знанца и пријатеља који му је и спахија био и звао се Хасан бег Праић родом Ужичанин. Он га некако чрез своје пријатеље измакне и украде из тавнице горњоградске и у варош га београдску својој кући одведе, те га је ту чувао тајно више од по године“.¹⁴⁹ Слично пише и Милан Ђ. Милићевић, који најпре каже да је Милића некако избавио неки пријатељ Турчин,¹⁵⁰ да би касније објаснио да је тај Турчин некадашњи драгачевски спахија стари Хасан бег Праић, Ужичанин родом.¹⁵¹ И К. Н. Ненадовић понавља да неки Турчин Хасан-бег Праић дочекује за Радовића „па га преко својих пријатеља Турака својој кући одведе и прикрије“.¹⁵²

Историчари XIX века, скоро сагласно, тврде да је Радовића у београдској тамници сачувао његов бивши спахија. Према предању, које се памти у Радовићима, Хасан-бег је имао чардак у Ми-

латовачком пољу, где је повремено боравио ради убирања својих прихода. У послузи, која га је служила, била је и Милићева сестра Ружица. Да би је за то наградио, Хасан-бег је Ружици поклатио једну воденицу на реци Белици у Горњем Дубцу, која се, по њој све до скоро, звала „радовском“, радовићком. Ружица је, приповеда се, ишла код Хасан-бега у Београд и молила га да спасе брата.¹⁵³

„У пролеће 1815. године — писао је Сима Милутиновић Сарајлија — нова и сретнија буна подигне се у Србији“.¹⁵⁴ Прва пушка на Турке у новом устанку испалена је 20. априла на Руднику. Затим су притешњени и Турци око цамије у Чачку.¹⁵⁵ У то време Чачак је био важна стратегијска тачка, одакле се владало западно-моравском долином и путевима ка Старом Влаху и Босни. Стога је, по доласку везирове војске у Чачак, отпочела одлучујућа борба, која је трајала шест недеља. Међутим, почетком јуна 1815. Турци из Чачка крену да беже преко планине Јелице и Драгачева ка Моравици и Јавору. Повлачећи се из Чачка, повели су са собом и кнеза Ђоку Протића — да би га на реци Вапи код Сјенице посекали.¹⁵⁶

У време док је Милић био одметнут у хајдуке, а затим утамничен у Чачку и Београду, његов брат Симо био је у Каони, али на опрези од Турака. Није се мешао у текуће догађаје и Турци га нису дирали. Међутић, већ у зиму 1814/15. године Симу су почеле долазити поверљиве поруке од кнеза Милоша Обреновића — „да коња добро храни и тимари, да опанке добро опути и да је на све спреман“.¹⁵⁷ У мају 1815. године, чим су Срби опсели Чачак, Сима Радовић је са „својих 37 друга“ прогнао локалне Турке из Горњег Драгачева, а затим кад су Турци напустили Чачак, „изашао на Јелицу пред кнеза Милоша и предао му 5 товара барута, што је са братом Милићем још 1813. био сакрио по буквама“.¹⁵⁸ Примајући овај дар, Милош је Симу издао диплому којом га је именовао за старешину над девет села у Горњем Драгачеву: Губеревци, Живица, Вича, Милатовићи, Брезовице, Каона, Дубац, Луке и Осоница. Ова диплома написана је 1/12. јуна 1815. године.¹⁵⁹

И поред више победа над Турцима, устаници су, због војне помоћи Турске, нудили Порти преговоре. Порта је, такође, имала потребу да смирује Србе, имајући у виду неиспуњену VIII тачку Букурешког мира. Стога су у јесен обе стране прихватиле да разговарају и, крајем октобра, дошло је до усмене погодбе између Марашли Али-паше и кнеза Милоша. По овом договору, власт је и даље остала у турским рукама, али са правом Милоша и осталих српских кнезова да с везиром разрезују и сакупљају царске и друге

дажбине, да уређују ред и мир у својим кнежинама. После тога, Марашлија је дошао у Београд, где се већ налазила његова претходница.¹⁶⁰

Док су Марашлија и Милош Обреновић преговарали, Милић Радовић и брат Милошев, Јеврем Обреновић, били су у рукама Сулејман-паше. Међутим, по доласку у Београд, Марашлија је издејствовао да се Јеврем пусти из затвора. Тако је Милош, дошавши у Београд, „затекао Јеврема у слободи“. Том приликом, како пише С. М. Сарајлија, „пошто Милошев брат Јеврем из тамнице одпуштен буде, онда ш њиме Праић испрати... и Радовића његовој кући“.¹⁶¹ Слично тврде и К. Н. Ненадовић и Милан Ђ. Милићевић.¹⁶²

„Неко време потом — писао је даље Милићевић — кнеза Милош је Милића поставио за сердара драгачевског¹⁶³ и, највероватније, упутио га у Каону. Међутим, и поред сарадње између Марашлије и Милоша, све је зависило од Турака и Милошев утицај у тој ситуацији није био одлучујући. Стога је Милош Обреновић, и после мира са Марашлијом, наставио политику повлађивања Турцима и стицању поверења код њих. У исто време, у односу на остале српске кнезове и народ, учвршћивао је своју личну власт и самовољу.

Радећи на томе, „Милош је био безобзиран и није дозвољавао ни најмању опозицију“.¹⁶⁴ Посебно није трпео неке старе кнезове, бивше Карађорђево старешине и марвене трговце, не изузимајући никога од њих. О томе се није смело знати, нити причати, јер је Милош све тајно радио и кажњавао и оне који би о томе нешто чули. Тек 1831. године Вук Караџић је записао да је Милош „девет људи тајно погубио“. Међу њима, навео је и име Милића Радовића, бившег војводе, „за Карађорђијина времена“. „Не знам управо зашто — писао је Вук — Милош потпусти некаке људе те га убију“.¹⁶⁵ Знатно касније, М. Милићевић и К. Н. Ненадовић резонују да је Милић „нешто скривео“ или „учинио неку погрешку“, мада не знају каква је то кривица или грешка била.¹⁶⁶ Новији историчари, ослобођени страха од Обреновића, сматрају да је главни разлог за Милићево убиство његова ранија наклоност према Карађорђу.¹⁶⁷ Међутим, стварни разлози Милићеве погибије никада нису утврђени. Не зна се поуздано ни где је, ни када је убијен, нити ко га је убио.

До Милићевог убиства, колико се зна, дошло је крајем 1815. или почетком 1816. године. Према К. Н. Ненадовићу, Милић је убијен мучки на путу близу Карановца.¹⁶⁸ Његови Радовићи мисле да је место где је погинуо била Грдица код Карановца или нешто даље, Бумбарево брдо, одакле је ишао према Морави и Драгачеву.¹⁶⁹

Према познатим подацима, Милићево убијање организовали су и извршили поп Никола Костић из Мрсаћа и Михаило Ђорђевић из Самаила. Поп Никола је, у то време, био главни нахијски старешина, а Ђорђевић самаилски кнез; обојица познати по безграничној послушности и оданости кнезу Милошу и по окрутности према народу.¹⁷⁰

Према предању, Милић Радовић је највероватније убијен из бусије (заседе). Другачије се није ни могао убити искусни хајдук и јунак у многим бојевима тога времена. Пошто је извршено добијено наређење, сматра се да је Михаило Ђорђевић „одрубиса главу Милићеву, спаковао је у зобницу и послао кнезу Милошу у Пожаревац“.¹⁷¹

Кад је глава Милићева донесена пред Милоша, десио се уз њега и најмлађи му брат Јеврем, који је бризнуо у плач рекавши: „Ух, забога, откуд глава мога побратима? Та он је заједно са мном тамновао у београдском граду“. Главу Милићеву укопао је Јеврем под једном крушком у Пожаревац, а тело му је, приповеда се, сахрањено тамо где је данас краљевачка црква.¹⁷²

Да би осветио Милића, према предању, неки Марко Радовић, тада хајдук, ишао је тајно у Мрсаћ поп-Николиној кући и прикривен на дрвету вребао да га убије.¹⁷³ На одговорност нахијског кнеза указује и врдилска црква, начињена још 1818. године, на чијим вратима стоји следећи натпис: „Овај божествени храм... поп Никола Костић поче и соверши... својим трудом за вечни спомен и опрошћение грехов его“.¹⁷⁴ И сам кнез Милош, зидајући, 1824. године, данашњу цркву у Краљеву, наредио је да се у њено окриље ухвати и Милићев гроб.¹⁷⁵

Тако је у 40. години завршио свој живот Милић Радовић. Био је то буран живот рајетина, хајдука и Карађорђевог борца за слободу српског народа. Међутим, и у суровим условима тога времена, био је и остао, пре свега, одважан човек. Многи тадашњи људи ратовали су жестоко с Турцима, али повремено, кад другчије није могло, служили су их. И сам кнез Милош је то чинио. За Милића се, ипак, то не може рећи. Или је тукао Турке, или тамновао код њих. Трећег пута за њега није било. И Карађорђев војвода Хаци-Продан Глигоријевић био је јунак као и Милић, али за своју жену и децу, кад су их Турци одвели, није се жртвовао. Милић је, напротив, и то учинио.

СИМО РАДОВИЋ У НЕМИЛОСТИ

После Милићеве смрти, Симо Радовић живео је још 30 година. Али, иако учесник у оба устанка, више није био у милости кнеза Милоша. Његових девет села, која му је Милош дао у јуну 1815. године, одузета су му и предата другоме кнезу у Драгачеву. У актима Књажеске канцеларије, која су сачувана, Симо Радовић се после 1815. не помиње све до средине јуна 1821. године. Тада главни кнез нахије пожешке, Васа Поповић из Бершића, извештава кнеза Милоша да је „Симу Радовићу из Каоне нестало мушког детета од 7 или 8 година.“¹⁷⁶ Васа Поповић, такође почетком јуна 1822. пише кнезу Милошу да је поставио 10 пандура на нужна места по друмовима и „пред њима Симу Радовића, буљукбашом поставио.“¹⁷⁷

Исте године, Симо Радовић, се води у дефтеру чибука (пореза на стоку) као обвезник са 67 оваца и коза. У овом списку он је уписан први по реду, што указује да је тада био први по власти у Каони. По дефтеру за 1824. годину, он је имао 84 овце и козе.¹⁷⁸ Међутим, већ крајем те године, третиран је као Милошев противник у покушају такозване рудничке буне.

Наиме, Милошев деспотизам и економска ограничења, која су погађала готово све, посебно марвене трговце и власнике стоке, убрзо су изазвали организовани отпор народа. Још 1821. године дошло је до прве буне — кнезова Абдуле и Добрњца — у пожаревачком крају. Крајем 1824. године „Милошу је проказана и припрема буне у рудничкој нахији, која је угушена у зачетку“.¹⁷⁹

Према познатим подацима, повод за ову буну били су велики порези, кулуци и остали намети, а посебно Милошев режим самовлашћа и насиља. „Главни завереници били су у западно — моравским селима Бечњу, Бресници, Тамнику и Мрчајевцима, који су ступили у везу и са људима из пожешке нахије“.¹⁸⁰

Колико се о томе зна, иницијатори буне послали су кнеза Максима Коломбаћа из Мрчајеваца да иде тајно у пожешку нахију (јужно од Западне Мораве) и да за буну придобије Сима Јанковића из Ласца, Косту Бунарџију из Дедојеваца (Дедеваца) и Сима Радовића из Каоне.

Међутим, у првој половини децембра Милош је сазнао за припрему буне. Стога је, најхитније, 13. децембра наредио кнезовима Васи Поповићу и Јоксиму Милосављевићу да поменуће људе из пожешке нахије „живе уватите и амо доведете добро свезане“.¹⁸¹

Кнез Васа је 16. децембра јавио Милошу да је ухватио Сима Јанковића и Косту Бунарџију, а „очекује да му дођу момци који су отишли на Каону за Симу Радовића“.¹⁸² Сутрадан, кнез Васа и остали кнезови из потере обавештавају Милоша да већ „овде (у Карановцу) имају у рукама сву тројицу“.¹⁸³

У међувремену, хватањем и испитом неких завереника из западно — моравских, тада рудничких, села, Милош је утврдио да је један од коловођа буне Јован Марковић из Бреснице, још пре открића буне, „слао Милутина Богдановића из Тамника да из истог села позове Петра, сина неког Васиља. Милутин се, међутим, нећкао јер је Петар „ацамија“ (безјак, невјештак) а Јован га је онда упутио Петровој мајци да јој каже да Петра пошаље стрицу Симу Радовићу у Каону, који ће га на то принудити... Милутин је то казао Петровој мајци, а она му је на то одговорила: Не ако бога знаш дете ми губити, нити ја хоћу да чујем то што ти говориш“.¹⁸⁴

Милош је сазнао да је Коломбаћ ишао само до Сима Јанковића у Лазац и говорио му о буни, али овај му је рекао да се врати и да од тога не може бити ништа.¹⁸⁵ После Ласца, Коломбаћ није ни ишао у Дедевце и Каону. Зато Милош, већ 17. децембра одговара кнезу Васи „да Симу Радовића из Каоне и Косту Бунарџију из Дедеваца, нахије пожешке, који како је господар могао разумети, нису учесници (учесници), Јованови (Марковића), да их одреше и при томе, опет под надзирањем“, „амо пошаљу или сами доведу“.¹⁸⁶

Са откривеним завереницима Милош се обрачунао на себи својствен начин. Двојицу од њих убио је Милошев момак Пекета спроводећи их за Крагујевац. Крајем јануара 1825. године још седам учесника ове буне обешени су о дрво у једној јарузи између Бреснице и Бумбаревог брда.¹⁸⁷ Остали су задржани у тамници или отпуштени кућама. Један од ослобођених био је и Симо Радовић.

После 1825. године, Симо Радовић је живео повучен, код своје куће у Каони. Међутим, и његове делатности кретале су се у оквиру свога села. Пре свега, то је било његово учешће у градњи цркве у Каони — од 1825. године. То је забележио и Јоаким Вујић, који је 1826. посетио Властелице и породицу Кнежевић: „Недалеко од овог села јест једна нова црква, које јоште није сасвим довршена“.¹⁸⁸ Ова црква је, по М. Протићу, довршена тек 1827. године. Један од њених ктитора (дародаваца) био је и Симо Радовић. То пише и на његовој надгробној плочи, где се каже да је и „приложник ове цркве 550 гроша“.¹⁸⁹

„У назначенију механа 1830—1831. године, находећих у нахији пожешкој“ забележено је да су, у Каони механе имали Симо Радовић и Спасоје Јовановић са плаћањем пореза од по 12 гроша „од Митровадне до Митровадне“.¹⁹⁰ У тефтеру капетаније драгачевске за 1835. годину под бројем 30 као пореска глава у Каони води се и Симо Радовић.¹⁹¹ У истом тефтеру за 1839. годину под бројем 64 уписан је и Симо Радовић, али овога пута као глава која порез не плаћа, јер је „сакат у ногу, одвећ убог и с мало баштине“.¹⁹² Да ли је све тако било, не зна се, али, очигледно, пописивач је ишао за тим да га као старог ослободи од личног пореза.

Симо Радовић умро је у 66 години живота „15 декемвриа 1845 године“, како пише на његовој спомен-плочи, која и данас постоји. Међутим, у протоколу умрлих цркве каонске, који се води од 1837. године, стоји да је Симо преминуо 16. децембра 1845. (по старом календару), а исповедио га је јереј Милић Поповић, парох цркве светог Усекованија у Каони. По Милану Ђ. Милићевићу и К. Н. Ненадовићу (1876. и 1883), Симо Радовић је умро код своје куће и укопан је код каонске цркве.¹⁹³

Милићевић и Ненадовић записали су и то да у његових потомака има и данас оружја, застава, барутних ковчега, и хаљина које су изрешетане куршумима. На Боровој страни, кажу они, и сада се познају шанчеви Милићеви и Симови.¹⁹⁴ Милисав Д. Протић наводи да су код Витомира Радовића чувани Симов и Милићев таламбас, копље, оклоп, јелеци, нож и мала иконица, коју су носили испод кошуље о врату.¹⁹⁵

Симова и Милићева фамилија постоји и данас у Каони — око 15 кућа. Од њих су и Радовићи у суседној Вичи, где је отишао на мираз један од њихових потомака. Међутим, има и одсељених Радовића — по Чачку, Краљеву и околним селима, па и у Београду. Директних потомака по Милићевој лози у Каони, колико се може тврдити, нема. Његова жена и деца, ако су их Турци заиста пустили кући, нису се вратили у Каону. Остали су негде у западно-моравским селима, како се може наслутити по подацима из покушаја рудничке буне, где се помиње Петар, чији је стриц Симо Радовић. И родослов данашњих Радовића у Каони заснива се углавном на Симовој линији, а и код огранака његових потомака. Међутим, Милић и Само Радовић нису заборављени у Каони, ни у нашој устаничкој историји.

НАПОМЕНЕ

1. Мирослав Р. Ђорђевић, Србија у устанку 1804—1813, Београд, 1979, 33.
2. Др Владимир Стојанчевић, Милош Обреновић и његово доба, Београд, 1966, 22.
3. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, Београд, 1876, 699.
4. Чедомиљ Мијаговић, Деспот Ђурађ Бранковић, II, 130, 131.
5. Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије — XV и XVI век, приредио Ахмед Аличић, Чачак, 1984, I, 103, 104, 106, 109, и II, 43, 44, 203, и III књ. 364, 365, 406, 415 и 504.
6. Др Реља Новаковић, Прилог историјској географији, Краљево и околина, 1966, 197.
7. Др Јован Ерделјановић, Доње Драгачево, СЕЗ, Београд, 1898, 49.
- 8—10. Душанка Ранковић — Милена Икодиновић, Извештај систематског истраживања горњег Драгачева, Зборник радова Народног музеја у Чачку, 1974, 180.
- 11—13. Казивања и сећања Богосава Пајовића из Каоне и Војимира Капларевића из Милатовића.
14. Радован М. Маринковић, у „Чачанском гласу“, од 1. априла 1977. године — по казивању Радојка Радичевића из Властелица.
15. Душанка Ранковић — Милена Икодиновић, н. д., 179.
- 16—19. Казивања Драгољуба Кнежевића из Властелица, Војимира и Милована Капларевића из Милатовића.
- 20—21. Казивања Крсте Пајовића и Божидара Радовића из Каоне.
22. Белешке Јовице Пајовића из Каоне.
23. Коста Јовановић, Горње Драгачево, СЕЗ, 1908, 397.
24. Марко Рашовић, Племе Кучи, Етнографски зборник, 45.
25. Казивања Крсте Пајовића из Каоне.
26. Деловодни протокол Карађорђа Петровића од 1812 маја 21 до 1813 августа 5, издао Исидор Стојановић, 1848, № 618.
27. Казивање Крсте Пајовића из Каоне.
- 28—29. Коста Јовановић, н. д., 397.
- 30—31. Казивања Радована Радовића из Београда.
32. Милисав Протић, Трнавски мученици, 1939, 36.
33. К. Н. Ненадовић, Живот и дела Карађорђа, II, 1884, 696, и Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 1888, 594.
34. Милисав Протић, Драгачево и његови главни синови, Ниш, 1940, 94, 96.
35. Деловодни протокол Карађорђевог, № 618.
36. Др Мирослав Ђорђевић, Ђакова буна, Београд, 1953, 49.
37. Казивања Божидара Радовића из Каоне.
38. Милисав Протић, н. д., 78.
39. Књажевска канцеларија, Нахија пожењка 1815—1839, Београд, 1953, 57, 58.
40. Написание венчасмих цркве каонске од 16. октобра 1852. МК Каона.
41. Казивања Радована Радовића из Београда.
42. Коста Јовановић, н. д., 397.
43. Казивања Крсте Пајовића из Каоне и Белешке Јовице Пајовића из Каоне.
44. Коста Јовановић, н. д., 397.
45. Јоаким Вујић, Путешествие по Србији, 1826, и Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 699.
46. Казивања Данице Радичевић из Властелица.
47. К. Н. Ненадовић, н. д., II, 694.
48. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 591, 592.
49. Милисав Протић, Драгачево..., 94.
50. Мирко Милојковић, У тами благо, легенде из наших крајева, Београд, 457.
51. Милисав Протић, Драгачево..., 114.

52. Из бележнице Николе-Нике Стојића, „Драгачевски трубач“, Гуча, 24—26. августа 1984, 10.
53. Сећања Војимира Капларевића из Милатовића.
54. Вук Караџић, Сабрана дела, Београд, 1969, VIII, 333.
55. Лазар Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка, I, 49.
56. Вук Караџић, н. д., 333.
57. Андра Гавриловић, Цртице из историје ослобођења Србије, II, Годишњаца Николе Чуића, XXII, 1903, 124.
58. Владимир Тошић, Мрчајевци и околина, 1978, 278.
59. Казивања Крсте Пајовића из Каоне.
60. Драгана Самарџић, Казивања о српском устанку 1804, 1980, 32.
61. Вук Караџић, н. д., 333.
- 62—63. Л. А. Баталака, н. д., I, 88, 89.
64. Драгољуб Павловић, Побуњено Драгачево, „Драгачевски трубач“, Гуча, 24—26 августа 1979, 14.
- 65—66. Богосав Пајовић из Каоне и Војимир Капларевић из Милатовића, казивања и сећања.
67. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 591, 592.
68. К. Н. Ненадовић, н. д., II, 694.
69. Вук Караџић, н. д., VIII, 475.
70. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 677.
71. Матија Ненадовић, Мемоари, 1867, 301, 304.
72. Драгана Самарџић, н. д., 230.
73. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 697.
74. Милосав Протић, Драгачево..., 97.
- 75—76. Л. А. Баталака, н. д., I, 197.
77. Драгана Самарџић, н. д., 258.
78. Радојко Николић, Камена књига предака, 107, 108.
- 79—80. Вук Караџић, н. д., 211, 272, 273.
81. Радојко Николић, н. д., 107, 108, 109.
82. Драгана Самарџић, н. д., 258.
83. Миленко Вукићевић, Карађорђе, II, 375, 376.
84. Казивања Драгољуба Кнежевића из Властелица.
85. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 694, 697.
86. Никола-Ника Стојић, Драгачевске народне песме, II, Гуча 1973, и Драгослав Девић по певању гуслара, „Драгачевски трубач“, 29—31. август 1980.
- 87—88. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 668, и Поменик, 592.
89. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 668, и К. Н. Ненадовић, н. д., II, 694.
90. Адам Протић из Гуче, казивања ђутору.
- 91—92. Миленко Вукићевић, н. д., 472, 508, 509.
- 93—94. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, I, 609, 610.
95. Миленко Вукићевић, н. д., 508, 509.
96. Петар Радовановић, Војне Срба с Турцима, 1852, 90.
97. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, I, 609, 610, и К. Н. Ненадовић, н. д., II, 690.
98. Др Алекса Ивић, Списи бечких архива, III, 1937, 412.
99. Миленко Вукићевић, н. д., 529.
100. Л. А. Баталака, н. д., II, 557, 558.
101. Владимир Белић у Енциклопедији СХС, 1929, 144, 145.
102. Милосав Протић, Драгачево..., 54.
- 103—104. Архив САНУ, бр. 501—505.
105. Казивања Радована Радовића из Београда.
106. Первое сербское восстание 1804—1813 и Россия, II, Москва, 1983, 98.
107. Нићифор Нинковић, Живниописанија моја 1807—1842, Нови Сад, 1972, 34, 36.
108. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, I, 635, и Вук Караџић, н. д., IV, 251, 252.

109. Др Алекса Ивић, Из доба Карађорђа и сина му Александра, 1984, 33.
 110. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, I, 201.
 111. Вук Караџић, н. д, књ. II, 79.
 112. Драгана Самарџић, н. д, 301.
 113. Срета Стојковић, Нова Србијанка, Београд, 1927, 135.
 114. Др Драгослав Јанковић, Српска држава првог устанка, 1984, 175.
 115. Милован Ристић, Народне скупштине у првом српском устанку, Београд, 1955, 67.
 116—117. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 116, 117.
 118. Архив Србије, Збирка Мите Петровића.
 119—120. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 117.
 121—123. Деловодни протокол Карађорђевог, № 618, 722, 723, 746, 757, 928, 929.
 124. Драгана Самарџић, н. д, 247.
 125—127. Деловодни протокол Карађорђевог, № 1427, 1580.
 128. Др Михаило Гавриловић, Исписи из париских архива, 178.
 129. Др Михаило Гавриловић, Милош Обреновић, I, 38.
 130. Деловодни протокол Карађорђевог, № 1628.
 131. Др Васа Чубриловић, Историја политичке мисли у Србији 19. века, 1982, II, 79, 80.
 132. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 513.
 133. Радојко Николић, н. д, 109.
 134. Казивања Рада Петковића из Горачића, забележио Радован М. Маринковић.
 135. Милисав Протић, Драгачево..., 98.
 136. Јоаким Вујић, Путешествие по Србији, 179.
 137. Историја српског народа, V књ., том I, 62.
 138—139. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 660, 668, и Поменик, 80, 82.
 140. К. Н. Ненадовић, н. д, II, 693, 694.
 141. Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије II, 6.
 142. Драгомир Поповић, из Латиф-агиног времена, Зборник радова Народног музеја у Чачку, 1974, 79, 80.
 143. Књига о ђакону Авакуму, саставио Милисав Протић, Београд, 1968, 138, 139, 141, 143.
 144. С. М. Сарајлија, Историја Србије, Липиска 1837, изд. 1888, 95.
 145. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 593.
 146. К. Н. Ненадовић, н. д, II, 695.
 147. Књига о ђакону Авакуму 147.
 148. Велибор Савић, Прота Матија Ненадовић, Акта и писма, 294.
 149. С. М. Сарајлија, н. д, 98.
 150—151. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 668, и Поменик, 593.
 152. К. Н. Ненадовић, н. д, II, 696.
 153. Божидар Радовић из Каонца, казивања аутору.
 154. С. М. Сарајлија, н. д, 98, 99.
 155. Вук Караџић, н. д, књ. I, 181.
 156. К. Н. Ненадовић, н. д, I, 369.
 157—158. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 594, и Кнежевина Србија, II, 669, 678.
 159. Мита Петровић, н. д, I, 130.
 160. Др Михаило Гавриловић, Милош Обреновић, I, 240.
 161. С. М. Сарајлија, н. д, 98, 99.
 162. К. Н. Ненадовић, н. д, II, 696, и М. Ђ. Милићевић, Поменик, 593.
 163. Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 668.
 164. Др В. Стојанчевић, н. д, 120.
 165. Вук Караџић, н. д, књ. I, 150.

166. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 668, и К. Н. Ненадовић, н. д., II, 696.
 167. Књажевска канцеларија — нахија пожешка, приредио Д. Вуловић, 523.
 168. К. Н. Ненадовић, н. д., 696.
 169. Божидар Радовић из Каоне, казивања аутору.
 170. Књажевска канцеларија — нахија пожешка, 523, и В. Ј. Петровић — др Н. Ј. Петровић, Грађа за историју, II, 361.
 171. Милисав Протић, Трнавски мученици, 77.
 172. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 669.
 173. Казивање Миодрага и Радисава Радовића из Каоне.
 174. Милан Ђ. Милићевић, Поменик, 274, 275.
 175. Милисав Протић, Трнавски мученици, 77.
 176—177. Књажевска канцеларија — нахија пожешка, 57, 58, 94.
 178. Архив Србије, инв. бр. 269 и 299.
 179. Др В. Стојанчевић, н. д., 122.
 180. Др Михаило Гавриловић, Милош Обреновић, 566.
 181—183. Књажевска канцеларија — нахија пожешка, 157, 158, 159.
 184—185. Мирослав Р. Ђорђевић, Ђакова буна, 1953, 58.
 186. Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824—1825, приредили В. Крестић и Н. Петровић, 1973, 177.
 187. Мирослав Р. Ђорђевић, н. д., 60.
 188. Јоаким Вујић, н. д., I, 208.
 189. Милисав Протић, Драгачево..., 96.
 190. Др Бранко Перуничкић, Једно столеће Краљева, Краљево, 1966, 57.
 191—192. Архив Србије, инв. бр. 299 и 532.
 193—194. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, II, 594, и К. Н. Ненадовић, н. д., II, 696.
 195. Милисав Протић, Драгачево..., 98.

BIOGRAPHIES DE DRAGAČEVO MILIĆ ET SIMO RADOVIĆ DE KAONA

Vers le milieu du XVIIIe siècle, à l'époque de la domination turque il y avait dans le sud-ouest du Pachalik de Belgrade, la nahie de Požega—Čačak. Elle comprenait la région de Dragačevo, située au sud de la montagne de Jelica et comptant 45 villages environ.

Dans la partie orientale du Dragačevo se trouvait un petit village du nom de Kaona qui ne comptait que 5 à 7 foyers. C'est dans l'un de ceux-ci que naquirent et vécurent les frères Milić Radović (1775—1815) et Simo Radović (1779—1845).

Dès avant 1804, Milić, rebelle, était à la tête d'un groupe de heidouques et, au cours de la Première insurrection serbe (1804—1813), il lutta contre les Turcs, d'abord en tant que simple combattant, puis en tant que commandant. Il se signala surtout en 1806, lors de la lutte pour Belgrade et la Porte d'Istanbul, après quoi Karageorges lui conféra le titre de voivode. Après la chute de l'insurrection, en 1813, il ne se rendit pas aux Turcs. Cependant, pendant l'hiver 1814—15, jusqu'à la fin de l'insurrection, il resta emprisonné, dans la Tour de Nebojša, à Belgrade.

En hiver 1815—1816 sur l'ordre du prince Miloš Obrenović, il fut nommé commandant («serdar») du Haut Dragačevo, pour être ensuite assassiné.

Son frère Simo guerroya, lui aussi, pendant l'insurrection de Karageorges, aux côtés des combattants de Dragačevo, d'abord comme simple soldat, puis en qualité de chef d'un détachement.

En juin 1815, il rencontra le prince Miloch sur la montagne de Jelica et lui remit cinq charretées de poudre cachée jusque-là. Celui-ci soumit à son autorité neuf villages du Haut Dragačevo. Cependant, après la mort de Milić il n'exerça aucune fonction de quelque importance. Il fut un des ktitors de l'église de Kaona,